

ÜMMİLİK

Tahsil görmeksizin ilhama dayalı bazı bilgilere sahip olma durumu.

Ümmîlik yaygın görüşe göre Arapça'da "anne" anlamına gelen *ümm* kelimesinden türetilen *ümmî* sıfatına Türkçe'de durum bildiren *-lik* yapım ekinin eklenmesiyle elde edilmiştir. *Ümmî*, modern dönemde "annesinden doğduğu haliyle kalmış, okuma yazma bilmeyen kimse" anlamında da kullanılmıştır. Ümmîlik literatürde terim olarak insanın annesinden doğduğu fitrat üzere kalmasını, düzenli bir öğrenim görmeye bağlı olmaksızın bazı bilgileri ve hikmetli sözler söylemek gibi kimi becerileri ilham yoluyla edinmesi durumunu ifade eder.

Eğitim seviyesinin öncelikle okur yazar oranıyla ölçüldüğü modern dönemde *ümmî* kelimesi okuma yazma bilmeme ile ilişkili ve olumsuz bir şekilde "cahillik" anlamında kullanılsa da terim olarak özellikle Türk tasavvuf edebiyatı metinlerinde bir tür ayrıcalığı ifade eden olumlu bir muhtevaya sahiptir. Buna göre *ümmîlik* okuma yazmaya ve tahsil görmeye bağlı olmayan, Allah vergisi bazı bilgilere mazhar olma halini ifade eder. Kelimenin bu olumlu anlamı kazanması Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in iki defa (Arâf 7/157-158) *ümmî* sıfatıyla tanıtılmasıyla yakından alakalıdır. İslam âlimleri okuma yazma bilmeyen bir *ümmî* olan Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim gibi bir kitap getirmiş olmasını onun bir mucizesi kabul etmektedirler. Bir naatında Hz. Peygamber'e "Zübde-i irfânın ey *ümmî-lakab*" şeklinde hitap eden Recâizâde Mahmud Ekrem onun bilgisinin Allah'tan aldığı vahye dayandığını, tahsil görmeye bağlı olmadığını ifade etmektedir. Okuma bilmediği halde bütün ilimlere ve ledünnî hakikatlere vâkıf ve mazhar olduğuna inanılan Hz. Peygamber'in *ümmî* vasfına dikkat çeken Şemseddin Sâmî ise *ümmî* ile cahil arasında fark bulunduğunu belirterek yalnız okuma yazma bilmeyen *ümmîye* mukabil cahilin biraz okuma yazma bilse bile hiçbir şey bilmeyen nâdân (bilgisiz) olduğunun altını çizmektedir (bk. Şemseddin Sâmî).

Kelimenin bu olumlu anlamı ifade etmesi, tasavvufun bilgi anlayışı ile yakından alakalıdır. Araştırmaya ve tahsile, diğer bir ifade ile kesbe bağlı olarak akıl, nakil ve his yoluyla elde edilen zâhir ve şeriat ilmine mukabil, vehbî olup tasavvuf terminolojisinde bâtın ilmi, hakikat ilmi ya da irfan gibi

adlarla anılan gerçek bilgi, ilham ve keşif gibi özel yollardan elde edilir. Tasavvufta marifet de denilen irfan okuma yazmaya bağlı olmadığı gibi mektep ve medresede de tahsil edilmez; ancak bir mürşidin gözetiminde yapılan manevi yolculukla (*sülûk*) ve yaşanarak elde edilebilir. Vahiy ve ilhamın aynı kaynaktan beslendiğini kabul eden tasavvuf ehli nazarında sufilerin hakikat bilgisine ulaşma noktasında Hz. Peygamber'le *ümmîlik* vasfında müşterek olduklarının kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Ümmîlik esasen hakikat bilgisinin ilhama dayalı ve doğrudan Allah'tan alınması hali ile ilişkilendirilmekte olduğundan söz konusu bilgiye mazhar olan kimsenin gerçekten okuma yazma bilip bilmemesi, tahsil görüp görmemesi tâli bir mesele olarak kalmaktadır. Hüseyin Vassâf bu çerçevede bazı kimseler hakkında "ümmî-yi âlim" tabirini kullanmaktadır. Bu kimseler hakkında Hz. Peygamber'in söz konusu vasfından ilhamla "Allah'tan bilen" anlamında *ümmî* sıfatının kullanılması, -okuma yazma bilmelerinden, öğrenim görmüş olmalarından bağımsız şekilde- onların fitratlarını muhafaza ederek kalplerini doğdukları zamanda olduğu gibi Allah'ın dışındaki varlıklardan temizleyerek saf halini korumaları sayesinde mazhar oldukları bilgi ve becerilerin ilhama dayalı ve doğrudan Allah'tan alınmış olduğunu vurgulama amacına yöneliktir. İsmâil Hakkı Bursevî'nin gönül levhasının bütün nakışlardan temizlenmedikçe ilahî sırlara mahal olamayacağından söz ederken dile getirdiği, "Kişinin zâhiri âlim, bâtını *ümmî* gerektir" şeklindeki ifadesi de bu çerçevede anlaşılmalıdır. Seyyid Mustafa Râsim Efendi zâhirî ilimlerde âlim olanın *ümmîyet* mertebesine çıkabilmesi için kalbini tahliyesinin önemini vurguladıktan sonra ondan farklı olarak böyle bir arka plana sahip olmayan ve kendisine vârit olan hakikatleri ıstılah elbisesi giydirmeksizin olduğu gibi aktaran *ümmînin* dile getirdiklerini süzme bala benzetir.

Ümmî kelimesi âşık ve halk edebiyatı yanında divan edebiyatında da bazı şairlerin şiirlerini doğuştan sahip oldukları kabiliyetleriyle ve Allah'tan aldıkları ilhamla söylediklerini ifade etmek üzere kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Bilgin, A. Azmi. *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara 2000.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Ferâhu'r-Rûh*. İstanbul 1294, I, 34, 442-443.

Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-Üns*. tercüme ve şerh Lâmiî Çelebi; haz. S. Uludağ – M. Kara. İstanbul 1998.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. trc ve şerh A. Avni Konuk; haz. M. Tahralı v.dğr. İstanbul 2017, II, 1038.

Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul 1919.

Kurnaz, Cemâl. *Türküden Gazele: Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*. Ankara 1997.

Mertoğlu, Mehmet Suat. "Ümmî". *DİA*. 2012, XLII, 309-310.

Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. ed. M. Koç. İstanbul 2014, V, 4855.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. M. Akkuş – A. Yılmaz. İstanbul 2006, III, 320; V, 35, 98.

Recâizâde Mahmud Ekrem. *Zemzeme*. İstanbul: Matbaa-i A. K. Tozluyan, 1301, Üçüncü Kısım, s. 19.

Seyyid Mustafa Râsim Efendi. *Tasavvuf Sözlüğü: İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil*. haz. İ. Kara. İstanbul 2008, s. 227-228.

Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317, s. 169.

Tatçı, Mustafa. "Yünus Emre". *DİA*. 2013, XLIII, 600-606.

M. Suat MERTOĞLU

İstanbul Üniversitesi'nin giriş kapısı

ÜNİVERSİTE

Yükseköğretim düzeyinde eğitim öğretim ve araştırma yapılan kurum.

Genel olarak toplumların merkezî kültürel kurumu olan üniversiteler günümüzde güçlü işlevsel tanımlar, meşru bilginin derlenmesi, korunması ve üretimi gibi kurumsal yetkilerle donatılmıştır. Ancak kuruma tarihin çeşitli devirlerinde verilen işlevler ve beklenen görevler bugünkünden farklıdır. 1789 Fransız Devrimi öncesinde üniversite büyük ölçüde skolastik düşüncenin egemenliği altında, Ortaçağların bilgi ve meslek sistemleriyle bağlantılı olarak az sayıda disiplinde eğitim veren, bugünün bilim ve araştırma kavramlarıyla uyumsuz bir kurumdur. Bu sebeple XIX. yüzyıl öncesi ve sonrasında kurumsal ve kavramsal temeller bakımından farklı üniversiteler söz konusudur. Kurumun çıkış coğrafyası Avrupa'dır ve buradan dünyaya XIX ve XX. yüzyıllarda yayılması da modern üniversite çerçevesinde yaşanmıştır.

İlk üniversiteler Pedersen'in (2000: 1-121) belirttiği üzere Antik Grek, Latin, Mısır, Bâbil ve diğer kadim kültür miraslarının Katolik buyruklara göre gözden geçirilmesi ve Karolenj Rönesansı sonrasında kilise, manastır, katedral gibi dinî kurumların karmaşık politik ve kültürel süreçler içinde evrilmesiyle bağlantılı şekilde ortaya çıkmıştır. İlk üniversiteler dinî buyruklarla uyum içinde seçilmiş bilgilerin derlenmesi ve öğretimini amaçlamıştır. Charlemagne ve Hârûnürreşîd döneminde İslam ve Hıristiyan dünyaları arasında başlayan kültürel alışveriş de yüzyıllar içinde gelişmiştir. Haçlı seferleri döneminde şiddet ve savaşla ön planda olsa da bu iki dünya arasındaki irtibatlar bütün orta zamanlar yüksek eğitim ve bilim tarihini şekillendirmiştir. İslam toplumlarındaki dil, felsefe, bilim tartışmaları ve kitaplarının Avrupa'ya taşınmasıyla yenilikçi bilgi mirası Avrupa'yı ve üniversitelerini derinden etkilemiştir.

Makdisî'nin ayrıntılı çalışmalarında incelediği üzere (2015; 2018) İslam toplumlarında yaygın şekilde X. yüzyılda ortaya çıkan, din ilimlerinde eğitim öğretim gören öğrencilerin barındığı yerler (mes-cit-han) ve bu kurumların iâşe ve ibatesini finanse eden vakıflar gibi yeni kurumların benzerleri birkaç yüzyıl sonra Batı Avrupa şartlarına uyumlu biçimde orada ortaya çıkmıştır. Üniversitelerde okuyan öğrencilerin barınma sorununu çözmek için ortaya çıkan kolejlerin (*college*) doğuşunda bu etkileşim önemlidir. Üniversitelerde özellikle XIII. yüzyıl sonrasında egemen olan skolastik düşünce ile Rönesans'tan itibaren yayılan hümanizmin de İslam toplumlarındaki dil, bilim ve felsefe çalışmalarından aldığı güçlü bir miras vardır. Geçmiş toplum, kültür ve diller arasında metin, düşünür ve düşüncelerin kültürel tercümesine sahne olan bu devirler, antik dünya ile o günün toplumları arasında güçlü bağlar kuran bir entelektüel merakı teşvik etmiştir. İslam ve Hıristiyanlık bu etkileşimin hem taşıyıcısı hem de yönlendiricisi konusunda olmuştur.

Avrupa'da sonradan üniversiteye evrilecek ilk yüksek eğitim kurumları bu çerçeve içinde XII. yüzyılın başlarında belirmiştir. "Ortaçağ otoritesinin iki sütunu olan papa ve imparator" şehirleşmenin gelişmesiyle ortaya çıkan üniversitelerin ilk kuruluşunda doğrudan rol oynamasalar da sonradan bu kurumların yayılması ve resmîleşmesindeki onay ve fermanları veren ana otorite konumuna gelmiştir. İtalya'nın ve Alpler'in ötesindeki ülkelerin sosyopolitik düzeninde hukuk, tıp, sanatlar ve teoloji (felsefe) alanında eğitim yapacak kurumlar gelişen iş bölümü sonucu ihtiyaç haline gelmiştir.